

Referaat

Islam

Koostaja: Herki Riivik

2006. aasta

Sisukord:

1. Islami tekkimine	lk 3
2. Kalifaadid ja esimesed islami dünastiad	lk 3
2.1 Abu Bakr, esimene kaliif	lk 4
2.2 Umar	lk 4-5
2.3 Uthman	lk 5
2.4 Ali, Muhamedi tütrepoeg	lk 6
3. Umayyad-i dünastia	lk 6-7
3.1 Umayyad-i impeeriumi kokkuvarisemine	lk 8
4. Revolutsiooni-järgne islam	
4.1 Abbasiidid	lk 8-9
4.2 Fatimiidid	lk 9
4.3 Dogmaatika ja usulahud	lk 9-10
5. Mongolite invasioon	lk 11-12
6. Suured islami impeeriumid	lk 12-13
7. Teised islami usundid	
7.1 Ahmadiidid	lk 13
7.2 Mustad moslemid	lk 13-14
8. Islami usukombed	
8.1 Palvetamine	lk 14
8.2 Palveesemed	lk 14
9. Islami levik	lk 14
Kasutatud kirjandus	lk 15

1. Islami tekkimine

Islami usk sai 7. sajandil alguse Araabia poolsaarelt. Araabia keeles tähendab *islam* alamühendust, ühendust jumalaga. Inimest, kes on jumalaga ühenduses, kutsutakse moslemiks. Lääne kirjanikud refereerivad islamit mõnikord kui muhamedlust, mis kõigile moslemitele ei meeldi - olevat solvang. Islami ajastu õitses 1600. aastani, mõjutades kogu maailma poliitiliselt, kultuuriliselt, sõjaliselt. Maailmas on 1,2 miljardit moslemit ehk 22% rahvastikust ja islam on teine suurim usk peale Kristust/kristlust. Siiaamaani on muhamedi usk levinud kiiremini kui ükski teine usk, kasv pole tänaseni peatunud. Islam tekkis nomaadidest üheusklike beduiinide keskel, kelle rändav eluviis tagas selle, et inimesed käisid üksteisega palju läbi ning vahetasid teadmisi. Araablased olid tollal humanistid ja kuna kreeklastest kristlaste palju väiksem humanism neile ei meeldinud, siis nad põlgasid kristlust. Beduiinid ei uskunud hauatagusesse ellu, nad uskusid vaid reaalsesse, inimlikku ellu ja selle elu üle valvavasse jumalasse, kes kuulutab oma ütlemisi preestrite kaudu. Sel ajal oli Araabia poolsaarel veel teisigi üht jumalat tähtsaks pidavaid uske, näiteks judaism ning kristluse mitmed usulahud. Muhamed, kelle nimi tähendab "väärikat kuulutajat", sündis 570. a Mekas. Ta koondas üheusklikud usud ja nimetas ennast lihtsalt jumala prohvetiks, sõnumisaatjaks, kes kuulutab õiget usku. Koraani saigi kirja pandud, et peale Muhamedi pole rohkem muid usukuulutajaid vaja. Muhamedi kuulutused sobisid araablastele ja seega võtsid paljud selle omaks. Saanud suurema sõjalise toetuse oma uutelt usklikelt, alistas ta ka need, kes ei tahtnud vabatahtlikult islamit vastu võtta.

2. Kalifaadid ja esimesed islami dünastiad

Peale esimese ja ainuõige prohveti surma 632. aastal olid uue usu väljavaated veel ebakindlad. Usk oli küll tugev Muhamedi lähiringkonnas, kuid kaugemal mitte. Muhamedi sõbrad otsustasid endile välja valida liidri - kaliifi, kes siis peaks uut usku levitama. Peale Muhamedi oli kokku 4 valitud kaliifi, enne kui islami riik stabiliseerus Umayyad-i dünastiaga.

2.1 Abu Bakr - esimene kaliif

Pärast kaliifide valimist tekkisid ka esimesed usuvoolud, kuid lahknemist veel ei toimunud. Ühed leidsid, et Muhamedi tahe oli, et kaliifiks peab olema keegi tema perekonnast, et Ali (Muhamedi tütrepoeg) peaks olema ainuõige järgija ja islami juht. Ali jäeti valimata, sest mees oli liiga noor. Selle arvamuse uskujatest ja järgijatest kujunesid välja *šiiidid* (sõnast Shi'Ali - Ali järgijad, tema partisanid). Valdav enamik hakkas siiski toetama valitud esimest kaliifi, kelleks sai Abu Bakr. Tema toetajad, kes uskusid lihtsalt Sunnasse, olid sunniidid, s.t Sunna järgijad. Esialgu olid šiiidid ka Sunna järgijad. Abu Bakri esimeseks ülesandeks sai ühendada araablased ühe usu alla. Paljud neist olid juba Muhamedi ajal usu osaks võtnud, kuid nad taganesid sellest pärast Muhamedi surma. Sõjalise jõu najal sunniti neid seda uuesti tegema ja Ridda langemisega 633. aastal sai see mure murtud. Ühtlasi läks enamik Araabia poolsaarest Abu Bakri ja islami kontrolli alla. Ka tekkis seoses sellega islami mõiste jihad (dzihad), mis tähendab tõlkes "püha sõda" uskumatute vastu. Jihadi ajal oli moslem vabastatud kõigist kohustustest. See tõstis moslemi sõdurite tahet sõdida. Samuti lubas islam tema eest surma saanud sõdurile kohe paradiisi pääsemist, tavalised moslemid pidid ootama alles viimsepäevani, kui nad võivad üle katsumuste silla ja viimsekohtu minna paradiisi või sattuda põrgusse. Abu Bakri ja järgnevatel kaliifidel valitsemine ei erinenud millegi poolest Muhamedi valitsemisest, neil oli vaja lisaks usu kuulutamisele, uute alade ja alamate värbamisele ka riigikassat täita.

2.2 Umar

Enne oma surma nimetas Abu Bakr oma uueks järglaseks Umari. Umar tõi kohe uue mõiste kaliifi tähendusele. Kaliif ei ole mitte ainult islamistide poliitiline liider, vaid ka vaimne juht. Uus kaliif hakkas kohe energiliselt riigi piire laiendama. 635. a langes Damaskus, liideti Süüria. Jeruusalemm, mis oli siiani olnud kristlaste ja juutide püha keskus, langes 637. aastal. Et kiirendada islami levikut, vabastas Umar muhamedlasi mõnedest maksudest, mida ta see-eest kiivalt nõudis teiste uskude pooldajatelt. Kristlased ja juudid said osalisi maksuvabastusi, kuid teised mitte mingisuguseid. Just see andis erilise jõu islami levikule, paljud läksid vabatahtlikult üle islami leeri. Kohati oli tung nii jõuline, et islami riigi valitsejatel tekkis raskusi riigikassa täitmisega. Hiljem püüti aegamööda jälle makse peale panna. Umar kehtestas just muhamedlusele iseloomuliku kalendri, tegi mitmesuguseid uuendusi

palverännakute asjus. Sassanite impeerium Pärsias oli sel ajal nõrgenenud suurte sõdade tõttu Bütsantsi vastu ja Umaril õnnestus 636. aastal eduka Quadisiyya lahinguga osa impeeriumist endale saada. 637. aastal alustati Egiptuse vallutamist, aastal 641 alistus Babylon. Kõik need territoriaalsed vallutamised aitasid islami levikule kaasa. Samuti suhtus Umar sallivalt teistesse uskudesse, külastades näiteks kristlaste kirikuid. Seda oli siiski rohkem vaja poliitiliselt, et leida vallutustele liitlasi ning mitte sundida vastaseid sõdima viimse veretilgani.

2.3 Uthman

644. aastal suri Umar pärslasest ametniku käe läbi ja tema järglaseks sai Uthman. Ta jätkas eelkäijate traditsioone, laiendas samuti riigi piire Bütsantsi ja Sassanite impeeriumi arvelt. Ajalukku on ta siiski läinud põhjusel, et ta lasi lõplikult kirja panna koraani. Muhamed nimelt oli ise kirjaoskamatu ja tema ajal levis uus usk põhiliselt suulisel teel. Paljud usklikud tundsid küll koraani peast, kuid osa teadajaid olid vallutussõdade käigus langenud. Ka oli koraani üles tähendatud mitmesugustele kohtadele: kividele, majaseintele, lihtsalt palmilehtedele, sest paberit tollal ei tuntud. Et õpetus ei ununeks või ei saadaks sellest valesti aru, oli vaja tekst kirja panna. Muidugi pandi kirja vaid need Muhamedi suulised ütlused ja jumala sõnad, mis olid kaliifidele olnud meelepärased. Teisi ignoreeriti või lausa hävitati. Samas oli vaja ka koraan luua kanoonilisemaks, meeldivamalt kuulatavaks. Muidugi ei pandud kirja kohe kõiki jumala ütlosti, lõplikult sai koraan tegelikult kirja pandud alles 10. sajandiks. Koraani kirjapanek ei olnud kasulik pelgalt jumalateenistuse tarbeks, vaid kasu oli ka kohtul, mis toimus pühakirja alusel. Senistest jumalateenritest kohtunikelt võeti siiski ära õigus kohut mõista ja selle asemele määrati kaliifi poolt kohtunikud. Ühest küljest see kergendas tegelikult kohtunike tööd, sest jumala tekst oli selleks liiga keeruline ja mitmetimõistetav, kuid see andis ka kaliifi vastastele õigustuse, et kaliif on uskumatu. Tema enda vastu kuulutatigi jihad. Ta tegigi hulgaliselt rahvale järeleandmisi, kuid ikkagi ühe järjekordse mässu ajal piirati Uthman sisse oma majas ja tapeti esimese kaliifi poja poolt.

2.4 Ali, Muhamedi tütrepoeg

Uthmani surmaga langes islami maailm kodusõtta, kus muhamedlased sõdisid esimest korda muhamedlaste vastu. Kohe peale Uthmani surma deklareeris Ali ennast kaliifiks. Tal olid eelkõige šiiitidest toetajad. Vastaspool, eelkõige Mu'awiya kuulutas Ali Uthmani mõrvariks, kuna viimane polnud suutnud ega tahtnud mõrvareid kinni püüda. Puhkesid lahingud ja need tekitasid paljudes moslemites ebameeldivaid tundeid, sest siiani ei olnud muhamedlane sõdinud muhamedlase vastu. Selle tulemusena 657. aastal eraldusid haridžiidid Ali järgijate väeleerist. Nad leidsid, et vaid jumal on ainuke, kes võib olla tähtis ja püha, ning nõudsid tagasitulemist varase islami demokraatia juurde. Nad kujutasid endast ortodokseid muhamedlasi. Nad vastandasid endid nii Alile kui ka Mu'awiyale. Šiiidid ja haridžiidid võitlesid 658. aastal lahingus, kus haridžiidid sõjaliselt purustati, kuid ei suudetud murda nende vaimu. Alles 3 aasta pärast suudeti nende mõju muuta vähetähtsaks. Ka Mu'awiya hävitas haridžiite. Siiski suutsid haridžiidid olla ühes edukad: nad tapsid Ali. Neil õnnestus luua mitmeid miniriike, nagu Omaan ja mõned maad Ida-Aafrikas ning Sansibari saarel, kus nad valitsesid pikka aega. Sellega algas Umayyadi dünastia, vanim eraldunud usuvool oli tekkinud. Haridžiidid nakatasid islami usu mitmete valusate mõtetega, mis külvasid sinna vaid segadust.

3. Umayyadi dünastia

Umayyadi dünastiaga lõppes õnnelik kaliifide ajastu, täidetud oli prohveti viimne tahe - laiendatud islami riiki. Uue dünastia esimeseks liikmeks oli Mu'awiya, kelle sugukonna nimi oli Umayyad. Umayyadid valitsesid kogu islami maailma järgnevad sada aastat, laiendasid tasapisi islami riigi valdusi ja valitsesid stabiilselt. Meka ja Mediinia muudeti pühadeks linnadeks. Need linnad kaotasid küll oma poliitilise tähtsuse seoses pealinna viimisega Damaskusesse, sest palverännak Mekasse andis moslemile erilise tähtsuse, tagasijõudnuna võeti ta vastu rõõmu ja pidulikkusega. Palveränduri autoriteet tõusis ja ta võis olla vahemeheks tüliküsimuste lahendamisel. Samuti võis palverännaku teha Jeruusalemma, kuid kümme sinna minekut võrdus ühe Meka palverännakuga. Muud riitused olid kõik samad mis Mekas. Mu'awiya esimeseks tegevuseks peale võimu kindlustamist oli administratiivse korra muutmise islami riigis. Riik jagati provintsideks, mida hakkasid juhtima kubernerid. Ka leiti, et iga inimese parim koht on armees ja eelkõige

suunati sinna nomaadsed hõimud. Tema poeg Yazid jätkas autokraatse monarhia edasiarendamist. Kuigi isa oli suutnud šiiidid purustada, olid viimased endid jälle koondanud, seekord Ali vanima poja Husaini mõju alla. Husain oli suutnud vallutatud Pärsia aladel levitada legendi, et Ali oli abiellunud vallutatud Sassanite impeeriumi valitseja tütreaga. 661. a Karbala lahingus šiiidid purustati, toimus lõplik šiiitide ja sunniitide eraldumine. Husain vastandas šiiidid sunniitidele, leiti, et islami juht saab olla vaid imaam, kes on pärit Muhamedi perekonnast ning ilmalik ja vaimulik juht peab olema üks ja seesama isik. Olnud neljast kalliifist tunnistati vaid Alit või siis kõiki, kuid Ali oli neist olnud tähtsaim. Ka leidsid šiiidid, et imaam on jumala sõna ehk kehastus. Šiiidid uskusid prohvetluse edasikestmise võimalikkust ja vastavate uuenduste võimalust. Sunniitidele piisas islami juhiks vaid riigi poliitilisest ja sõjalisest juhust, monarhist. Verine Karbala lahing on tähtis päev šiiitide kalendris. Peale Yazidi surma toimus teine kodusõda islamiusuliste riigis. Kui esimene sõda toimus araablaste vahel, siis teine kodusõda toimus araablaste ja mitteaaraablaste, nn mawalite vahel. Mawalid olid islamisse pööranud pärslased, kuid neisse suhtuti kui teisejärgulistesse moslemitesse. Siiski 692. aastal olid mawalid purustatud. Ka viidi Umayyadi dünastiga lõpule araabia keele levik alistatud aladel, läks hingusele seni veel alles jäänud kreeka ja pärsia kultuur. Võeti kasutusele ühtne araabia tähestik, mille põhialused on pärit Pärsia ja Bütsantsi tähestikkudest. Võeti kasutusele islami rahatähed, millele vermiti lauseid koraanist. Vallutatud aladelt võeti kristlastelt üle kasutusele minarett, mis aimas järele kellatorni. Altarit aimas järele nišš pühakoja paremas küljes. Riigis tehti suuri territoriaalseid vallutusi Põhja-Aafrikas, anastati Hispaania. Ka suudeti vallutada üksjagu Franki riigi linnu, enne kui 732. aastal Poitersi lahingus islamlased peatati. Kristlikule maailmale oli sel lahingul suur tähtsus, sest muidu oleks kristlus tõenäoliselt allutatud islamile. Kesk-Aasias vallutati Pärsia, Buhhaara ja Samarkand. Püüti isegi Hiinat vallutada, kuid peatselt see plaan katkestati. Selleks ajaks oli islam saanud üheks maailma suurimaks usuks ja samuti oli islamiriik maailmas sõjaliselt tugevaim.

3.1 Umayyadi impeeriumi kokkuvarisemine

Umayyadi impeeriumi kokkuvarisemine sai alguse seetõttu, et islam ei meeldinud berberitele, türklastele ja muudele vallutatud alade rahvastele. Polnud ju arendatud koole, kus välismaalaste ja muulaste mõjudest sõltumatult oleks säilitatud

prohveti traditsioone. Kõik see kippus senist ühtset usku igale grupile omas suunas viima. Usu mõju kahanemist püüti vähendada fakihhidega, õigusteaduste esindajatega, kes kuulutasid aktiivselt Muhamedi ajast pärit lugusid võitluses saadud saagi jagamisest, islami viit usukohustust jne. Aga ka fakihhid polnud eriti valitsusekuulekad ja tekkisid segadused. Juba 739. aastal kaotati osa Põhja-Aafrikast berberitele, kellele ei meeldinud araablase diskrimineeriv suhtumine neisse ja kippus tekkima berberitele sobivam arusaam islamist. Pärsia aladel hakkasid vastu haridžiidid, mawalid. Dünastia sees oli käärimisi, šiidiidid koondusid Muhamedi onu Abbasi võimu alla. 750. aastal suutsidki abbasiidid Umayyadeid revolutsiooni abil lüüa ja rajasid oma islami riigi. Nad tagasid mawalitele endiga võrdse kohtlemise. Toimunud revolutsioon jagas islami maailma mitmeteks üksikuteks islami riikideks ja dünastiateks, kellel olid paikkonna iseärasusest sõltuvalt omad arusaamad usust.

4. Revolutsioonijärgne islam

4.1 Abbasiidid

Abbasiitide revolutsioon 750. aastal ei võtnud Umayyaditelt lihtsalt võimu üle, vaid nad tegid suuri muutusi riigi juhtimisel ja usus. See tagas neile 500 aastaks võimu, mille purustas alles mongolite invasioon. Tähtsamad muutused olid pealinna viimine Süüriast Iraaki - Bagdadi. Selle mõju oli väga suur eriti mawalitele, kellele ei meeldinud araablase domineerimine. See maandas ka pingeid moslemite vahel ja lähendas pärsia kultuuri araablase omale. Administratiivselt tekkis vesiiri mõiste - see oli juhi parem käsi, tänapäevane peaminister ja muud ministrid. Kuigi see vähendas ja jättis tihti kaliifile vaid tseremoniaalse võimu, aitas see islami riigil olla tugevam. Kultuuriliselt koondati "Tuhande ühe öö" muinasjuttudesse tollased parimad pärsia ja araabia muinasjutud. Abbasiidid muutsid mošeed pikkamisi ainult jumalateenistusele ning usule pühendatud asutusteks. Senini olid nad täitnud ka muid funktsioone. Mošeede juurde hakati looma algkoole, kus õpetati aabitsat ja koraani, koraani peast oskamine oli piisav kooli lõpetamiseks.

4.2 Fatimiidid

Fatamiidid tekkisid Egiptuses šiitidest pärast revolutsiooni ja nime võtsid nad Muhamedi tütrelt Fatimalt. Saanud võimule aglabiidide asemele, hakkasid nad

vallutama abbasiididelt Egiptust, mis läks nende kontrolli alla 960. aastal. Samuti saadi oma kontrolli alla Siinai ja Palestiina, misd oli konfliktis Bütsantsiga. Fatimiidid olid uskumuselt siiski sunniidid, kuid nad olid opositsioonis abbasiitidega Bagdadis. Ka võtsid nad kasutusele mitmeid täiendavaid reegleid, mis puudutasid islami kohut ja jumala võimu maa üle. Fatimiidid uskusid, et just nemad on õiged islami usu õpetajad ja sunniitidest abbassiidid on usust kõrvale kaldunud. Ka islamiseerisid nad agaralt Egiptuse kopte ja juute ja just seepärast on tänapäeval Egiptuses palju sunniite. Kuid oma usku hoidsid nad vaid ülikute seas, see polnud määratud rahvale. Liigne Egiptuse regiooniga tegelemine viis selleni, et Aafrika alad kaotati almoraviididele.

4.3 Dogmaatika ja usulahud

Islami usk oli saavutanud nüüd oma arengus põhitõed, kuid nagu kristluses, algasid vaidlused jumala ja tema suhtumise üle inimesesse. Muhamedlastele oli jumal samuti kõikvõimas ja kõiketeadev. Talle on tulevik niisama hästi teada kui minevik ja olevik, kõik mis maailmas sünnib, sünnib tema tahtmist mööda. Ja samal ajal võib ometi inimene täita või mitte täita jumala käskke ning on selle mittetäitmise eest vastutav. Koraanis on see vastuolu veel teravam kui Uues Testamendis. Seepärast võis jumala õpetus areneda kas ettemääramise või inimese vaba tahte suunas. Kristlikus maailmas tekkis riid vaba tahte ettemääramise puhul juba 5. sajandil. Islamimaailmas hakkasid esimesed sellised probleemid tekkima juba 730. aastatel, kui inimesi nuhelti mitte nende vaenuliku suhtumise pärast valitsusse, vaid dogmaatiliste vaadete pärast. Siiski oli neid tagakiusamisi palju vähem kui sel ajal kristlikus maailmas. Tekkisid esimesed "valed" usuvoolud kadariidid. Nad nimetasid end ise "ainujumaluse ja õigluse meesteks" ja ainujumala all mõtlesid nad ainust igavest jumalat, kellele ei saa omistada mingeid ainelisest maailmast võetud omadusi. Kõike, mida jumal näeb, kuuleb ning õndsad teda omakorda paradiisis näevad, tuleb mõista allegooriliselt, võrdkujuliselt. Kõik olemasolev peale jumala on tema loodud, selle hulgas ka tema sõna. Jumal ei tohi teha kurja ega või jätta tehtud kurjust nuhtlemata. Patusele muhamedlasele on paradiis niisama suletud kui uskumatule. Koraani ja sunna kõrval on usuallikaks mõistus. Selge oli see, et sellised uskumusi ei võinud kaua areneda lasta. Juba kaliif Mahdi (775-785) võttis vastutusele kadariite ja šiite, kes nii arvasid, kuid eksinud lambatalled palusid ikka ja jälle selgitada, mille vastu nad eksivad. Paganliku kultuuri uuestisünd aitas vaid sellisele mõtlemisele kaasa.

Paljud valitsuse usuteadlased nõudsid koraani täht-tähelest mõistmist ja igasuguste usuliste vabamõtete keelustamist. Paljud kaliifid nõudsid õpetuse omaksvõtmist, et koraan on loodud. Sõnakuulmatud pandi türmi või ei vahetatud neid sõjavangist enam välja. Kuid hiljem leidis jälle kaliife, kes neid sõnakuulmatuid vangist vabastasid. Püüti vaid keelata vaidlusi koraani üle ja hoida rahvast lihtsalt eemal neist targutamistest. Usu kohta püüti välja anda dogmaatilisi raamatuid, kus siis igapäevaste näidete varal seletati rahvale alistumise kohustust. Pikapeale kaotasid dogmaatilised vaidlused oma teravuse. See sündis siiski kultuuri ja rahva hariduse madalale laskumise tõttu. Islamimaailm oli jõudnud oma vaimse seisaku astmele. Ju siis olid islami jutlustajad suutnud lihtrahvale selgeks teha mõõduka müstitsismiga ühinemise, prohveti ja pühakute kultuse loomise ning koraani hauataguse elu õpetamise arendamisega kõik vajaliku. Midagi uut ei vajatud.

Islam jätkas oma laienemist eelkõige sõjalise jõu najal. Kuigi endise ühe suure islamiriigi asemel oli mitu väiksemat riiki, siis nad kõik laienesid. Oli palju omavahelist nägelemist ja kord kerkis esile üks dünastia, kord teine. Islami tõekspidamised levisid kõigis suundades, tasapisi vallutati Türgi alasid, Aafrikas õitses Timbuktu riik, jõuti välja piki Aafrika rannikut kuni Madagaskarini. Samuti vallutati pea kogu India, suurem osa Okeaniast ja veidi ka Hiinat. Edu põhjus - sel ajal eksporditi vallutatud aladele mitte ainult usku, vaid sellega tuli kaasa ka riiklik, administratiivne korraldus, mis vallutatud aladel enne kas puudus või oli vähe arenenud. Kus olid kultuurilistase kõrgem, näiteks Hispaanis või Hiinas, seal ei õnnestunud sel usul eriti kanda kinnitada.

5. Mongolite invasioon

Islami maailm oli 1200. aastaks saavutanud enneolematu ulatuse, kuid seoses mongolite tugevnemisega algasid tagasilöögid. Tsingis-khaan suutis luua võimsa Kuldhordi ja peatselt hakkas ta vallutama Kesk-Aasia alasid. 1220. aastal langesid tema võimu alla esimesed islamilinnad, mitte keegi ei suutnud Tsingis-khaani peatada. Peatselt olid mongolid vallutanud Pärsia ja Iraagi. Islamimaailmal oli küll rohkem sõdureid kui mongolitel, kuid nad ei suutnud panna neid sõdima. Paljud sõdurid põgenesid lahingutest, lahingud kaotati. Ikka ja jälle löi välja vaen sunniitide ja šiitide vahel, mis ei lasknud teha koostööd vaenlase tõrjumisel. Mongolid liikusid nüüd Süüria ja Egiptuse peale. Egiptus suutis ennast kaitsta tänu fanaatilistele

mamelukkidele. Süüria ühines koos ristsõdijatega mongolite vastu ja suutis esialgu ennast kaitsta, kuigi tähtsad linnad - Damaskus ja Aleppo - langesid. Alles khaani surm suutis ära hoida Egiptuse langemise. Tekkinud segadust mongolite seas kasutasid ära mamelukid ning ründasid neid. 1260. aastaks olid mongolid Süüriast taganenud. Kuigi suured territooriumid olid langenud mongolite kätte, nendelt aladelt islam ei hävinud. Mongolid olid rohkem "šamaansed budistid", nad ei surunud oma usku vallutatutele peale. Hoopis vastupidi, paljud mongolid, enamasti ülikud, hakkasid ise islamit üle võtma. Toimus ka vastupidiseid protsesse, budistidelt "saadi" mitmesuguseid sümboleid. Alles Ghazani-nimeline mongoli khaan läks vabatahtlikult sunniidi moslemiks ja hakkas vallutatud aladel kehtestama mitmeid islami reegleid. Tema surmaajaks oli pea kõik olulised islamimaailma usuelemendid üle võetud. Ghazani poeg Oljetu oli šiiit ja see halvendas järsult suhteid mamelukkidega, kes olid sunniidid. Oljetu poeg Abu Said oli juba sünnilt moslem ja ta restaureeris ametlikult islami usu. Seeläbi saadi tagasi rahu mamelukkidega. Mongolid olid vallutanud suuri alasid maailmas ning vallutatud alade valitsemisel hakkasid nad üle võtma kohaliku kultuuri ja tavasid. Kuna alad olid väga erinevad, siis oli lagunemine vältimatu. Kesk-Aasia ja Pärsia aladel sai ühe sellise khaaniriigi juhiks Timur. Oma olemuselt oligi ta rohkem türklane kui mongol. Ta oli moslem ja põhiliselt ta sõdis, sõdis Armeenias, Aserbaidžaanis, Gruusias, Iraagis, Pärsias, Süürias, Põhja-Indias. Egiptus jäi tal vallutamata vaid põhjusel, et riik oli liiga kaugel tema põhibaasist - Samarkandist. Timuri impeeriumit loetakse Islami impeeriumiks. Kõik alad, mis ta vallutas, olid varem juba islamiseeritud, seega ta isegi rohkem ühendas varasemaid killustunud islamiriike. Mongolid omasid mitmesuguseid mõjusid islamimaailmale. Ühest küljest hävitati suur osa selleks ajaks kujunenud islamimaailma suurusest, enam kunagi ei saadud tagasi endist mõjuvõimu. Sõjas oli hävitatud enamik raamatukogusid, purustati mošeesid, majandus oli kaoses, usuline areng peatus. Teisest küljest, islami usk säilis kõigil vallutatud aladel. Isegi mongolid hakkasid seda üle võtma, tõsi küll, alles 40 aasta pärast. Mongolid mõjutasid ka türki keele levikut. Nimelt oli neil vaja sõdureid ja peamiselt said võitlejateks türklased. Sõdurite kaudu levis vallutatud aladel türki keel. Sellepärast ongi tänane Aserbaidžaan türgikeelne. Tänu mongolitele said türklased endile püssirohu valmistamise saladused, mis oli oluline tulevikus.

6. Suured islami impeeriumid

Nende tekke põhjustas mongolite administratiivse korralduse kollapseeurumine 14. ja 15. sajandil. Tähtsamad olid Ottomani, Safavidi ja Mughali impeeriumid. Kui mongolite administratiivne korraldus kokku varises, siis vastava impeeriumi alad ei allunud enam mongolitele. Mongolid leidsid, et nende alade pärast ei tasu sõdida ja suured islami impeeriumid olid taas loodud. Nad olid üldiselt absoluutsed monarhiad, kus usuga tegelemine oli nüüd teisejärguline asi. Safavide impeerium oli selles suhtes erand, usule pöörati ikka küllalt palju tähelepanu: šiiitlus oli siin ametlik usk. Algul olid valitsejateks sunniidid, kuid peagi nad kas hakkasid ise šiiitideks või nad tapeti. Safavidi impeerium ei püüdnud ennast sõjaliselt arendada, rohkem rõhuti usule. Seepärast oli see kõige lühiajalisem, püsis siiski 300 aastat. Pidevalt tuli sõdida usbekidega põhjas ja ottomanidega läänes, neile kaotati tasapisi territooriume. Ka kujunes Safavidi impeeriumi ajal välja järjekordne islami suund - sufism. Sufistliku õpetuse alused ise olid tekkinud 8. sajandil, kuid selle viljelemisega tegelesid üksikud. Nimelt Muhamed ise püüdis hoiduda müstitsismist, mungaseisundist, kuid koraani said ikkagi pandud ka mõned tema sellealased ütlemsed. Seepärast paljud kartsid levitustööd avalikult teha. Populaarseks sai sufism eelkõige siis, kui Sufi-Al-Muhasabi 857. aastal rajas Safavidi aladel vastava kooli. Sufiste tekkis nii sunniitide kui šiiitide hulgas. Nad võtsid oma uskumustesse palju üle haridžiitidelt. Põhieesmärgiks oli leida otseühendus jumalaga, seda eelkõige spirituaalsete rituaalide kaudu. See tuli saavutada müstilise ekstaasi kaudu, mille jooksul inimene ei tunne oma keha ega jumalast eraldatud olemasolu. Ekstaas saavutati mitmesuguste abinõudega, vaiksest vaatlemisest ja süvenemisest kuni valjude karjete ning märatsemist meenutavate liigutusteni. Elati askeetlikult, rääkimine oli tagasihoidlik, sest loba jumalale ei meeldi. Nad leidsid, et inimese keha on vaid jumaliku vaimu hoidja. Sufistid püsisid koraani õpetuste lähedal, seega seisid nad enne-muhamedlikele õpetustele palju lähemal. Nende käsitus jumalast ja selle lähenemise õpetus meenutab pigem antiikseid hilisema aja filosoofe. Nimi *sufism* tuli sellest, et Muhamed oli lasknud ennast piirata kerjustega, kelle jaoks oli mošee kõrvale tehtud eriline pink – suffa. Kristlikus maailmas tuntud munka nimetati aga dervišiks. Sufistidel oli küllalt järgijaid ja on tänapäevanigi sellesse uskujaid.

7. Teised islami usundid

7.1 Ahmadiidid

Mirza Ghulam Ahmad kuulutas ennast prohvetiks 19. sajandi Indias. Kaitstes alguses Punjabis islamit kristluse eest, lisas ta hiljem oma õpetustesse kristlastelt ülevõetud mõtteid. Põhiteesideks oli, et Jeesus suri tavalisse surma ja ei läinud taevasse. Samuti, et jihad ei pea olema võitlus mõõgaga, piisab, kui seda teostatakse vaimselt. Samuti täiendati usku nn teise adventiga, hindude krišna usuga ja muude materjalidega. Kuigi ahmadiidide vool on tänaseni säilinud, saadi 1984. aastal tagasilööök Pakistani valitsuselt, kes ütles, et sellisel usul ei ole islamiga midagi ühist.

7.2 Mustad moslemid

Peale Teist maailmasõda tekkis USA-s sellenimeline rühmitus. Kuigi nad kasutavad peamiselt islami põhialuseid, on neid eraldavaks tunnuseks must natsionalism ja protestiliikumine. Nende liider, Elijah Muhammad, kes oli saanud innustust prohvetlusest ja võimest surnud hingedega kontakti saada, koondas enda ümber palju järgijaid.

8. Islami usukombed

8.1 Palvetamine

Mošee on islami pühakoda, kus moslemid käivad palvetamas ning jutlusi kuulamas. Tihti on mošeel kuppelkatus ning pühamu kompleksi kuulub kõrge torn - minarett, kust moslemeid palvetama kutsutakse. Mošees ei tohi olla pilte ega skulptuure; pühakoda võib olla kaunistatud mustrite või väljakirjutustega Koraanist. Mošees on vähe mööblit, kuna palvetatakse põrandal palvemattidel. Tihti asub mošee õuel porskkaev või vähemalt koht, kus on pesemiseks vett.

8.2 Palveesemed

Olulised moslemite palveesemed on muuhulgas:

- Tigiya - meessoost moslemitele heegeldatud peakate.
- A'baia - moslemimeeste riietusese.

- Musalla - palvevaip või lihtsalt piirkond, mis võimaldab moslemitele puhta koha palvetamiseks.

9. Islami levik

Aafrikas ja Aasias, eriti aga Lähis-Idas, on islam juhtivaks usundiks paljudes riikides. Arvestataval hulgal moslemeid elab ka mitmetes Euroopa riikides, samuti Põhja- ja Lõuna-Ameerikas. Ka Hiinas ja Indias moodustavad islamiusulised küllaltki suure osa rahvastikust. Suurimad moslemi kogukonnad elavad kolmes Aasia riigis: Indoneesias, Pakistanis ja Bangladeshis. Enamuse elanikkonnast moodustavad moslemid Afganistanis, Albaanias, Alžeerias, Egiptuses, Iraanis, Iraagis, Jordaania, Liibüas, Malaisias, Maldiividil, Nigeerias, Palestiina territooriumil, Saudi Araabias, Somaalias, Sudaanis, Süürias, Türgis ja Usbekistanis.

Kasutatud kirjandus:

<http://et.wikipedia.org/wiki/Islam#Islami> - usukombed

ENE nr 3.Tallinn. Kirjastus Valgus.1988.Lk 683-684

www.google.com